

# HET ONDERZOEK DE LAATSTE RESTEN TURKS GRIEKS

Marc van  
Oostendorp

**A**ls jongetje van tien droomde de Zeeuwse taalkundige Mark Janse ervan ooit een taal te ontcijferen die niemand nog begreep. In een encyclopedie van zijn grootvader vond hij afbeeldingen van het Griekse alfabet en het spijkerschrift. Wat moeten de mensen die dat kunnen lezen knap zijn, dacht hij, en hij besloot een taalkundige ontdekkingsreiziger te worden, op zoek naar talen die anderen nog niet kennen.

Die jongensdroom lijkt inmiddels werkelijkheid geworden. Deze zomer kwam Janse in het nieuws doordat hij in het midden van Griekenland sprekers had ontdekt van het Cappadocisch, een Turks-

Griekse mengtaal die de afgelopen vijftig jaar niet meer in het openbaar was gehoord. Janse wil nu hun verhalen optekenen, en een grammatica en een woordenboek maken van deze wonderlijke taal.

### Veel te Turks

Cappadocië is een landstreek midden in het huidige Tur-

kije waar eeuwenlang Grieken gewoond hebben. In de loop van de tijd ontwikkelden die Grieken een eigen taal, die steeds verder van het Grieks af kwam te staan. Daar waren twee oorzaken voor. In de eerste plaats waren de Cappadociërs sinds de elfde eeuw zo goed als afgesloten van de rest van de Griekstalige wereld; allerlei veranderingen in het Grieks gingen aan deze streek voorbij, en in sommige opzichten lijkt het Cappadocisch daardoor meer op het Oud- dan op het Nieuwgrieks. Maar vooral het feit dat de taal eeuwenlang omringd was door het Turks, heeft haar in de loop van de tijd sterk veranderd. De Cappadociërs namen niet alleen veel woorden over uit het Turks, maar ook uitspraakvormen en grammaticale constructies.

Na de Grieks-Turkse oorlog van 1919-1922 werden vrijwel alle Cappadociërs uit Turkije verdreven. Ze moesten terug naar het 'vaderland', waar ze hun eigen dorpjes stichtten. Ze werden er niet altijd met open armen ontvangen en in ieder geval werd hun taal door de meeste Grieken als veel te Turks beschouwd. Tot nu toe werd altijd aangenomen dat de taal daarom al heel snel in onbruik raakte, maar Janse ontdekte onlangs dat de Cappadociërs haar in familiekring van generatie op generatie hebben overgedragen.

### Amsterdams accent

Het Cappadocisch trok zo'n dertien jaar geleden Janses belangstelling. Voor zijn proefschrift had hij onderzoek gedaan naar de geschiedenis van Griekse woordjes die vergelijkbaar zijn met Nederlandse woordjes als 'm', 'r' en 't' – taalkundigen spreken van 'clitica'. Terwijl deze woordjes drieduizend jaar geleden bij de dichter Homeros nog op ongeveer elke plaats in de zin konden staan, raakten ze in de loop van de tijd steeds meer aan het werkwoord gehecht.

Het was Janse opgevallen dat de clitica in sommige dialecten vlak vóór het werkwoord stonden, en in andere erachter. Terwijl hij bezig was een overzicht te maken van deze verschillen, stuitte hij op een oude grammatica van het Cappadocisch – een taal die door Griekse taalkundigen nauwelijks nog bestudeerd werd. Janse wierp zich erop en geldt inmiddels internationaal als dé expert op dit gebied. "Grieken vinden het erg interessant als iemand met blauwe ogen en blond haar zo veel van hun geschiedenis blijkt af te weten."

Deze zomer trok Janse samen met een collega van de universiteit van Patras, Dimitris Papazachariou, naar een van de Cappadocische dorpjes in Griekenland waar naar verluidt nog sprekers zouden wonen. Ze troffen er een drieënnegentigjarige man aan. "Hij was zo breekbaar", zegt Janse, "dat ik bang was dat hij in elkaar zou zakken voor we onze opnameappara-

tuur konden installeren." De man bleek nog wel wat Cappadocische woorden te kennen, maar zelf hele zinnen in de oude taal maken lukte hem helaas niet meer.

Het bleek zelfs makkelijker om een heel andere taal terug te vinden in dit afgelegen dorpje. "Er kwam een Griek naar me toe die met een Amsterdams accent aan me vroeg of ik Nederlands sprak. Die man had enkele jaren in Nederland gewoond."

Gelukkig vonden Janse en Papazachariou uiteindelijk een aantal jongere sprekers, onder wie een eenenvijftigjarige verpleegkundige, die zelfs zeer trots bleek te zijn op de taal. "Terwijl de oudere generaties er alles aan deden om hun taal zo snel mogelijk te vergeten, zijn de jongere veel meer geïnteresseerd in waar ze vandaan komen. Ze reizen bijvoorbeeld in groten getale naar Cappadocië, waar ze soms zelfs kennismaken met de oude burens van hun overgrootouders."

### Vrijheid

Janse houdt van pionieren. Niet alleen doet hij onderzoek naar een nauwelijks bestudeerde taal, ook als docent betreedt hij onontgonnen terrein: sinds een jaar is hij de eerste hoogleraar klassieke talen en taalwetenschappen aan de gloednieuwe Roosevelt Academy in Zeeland. In het voormalige stadhuis van Middelburg krijgen studenten hier een brede academische opleiding op het gebied van de geesteswetenschappen, de sociale wetenschappen én de natuurwetenschappen. Janse geniet van de vrijheid die hij hier krijgt: hij mag af en toe naar Griekenland reizen, en ook in zijn colleges besteedt hij aandacht aan de wederwaardigheden van zijn taal.

Volgens Janse dient de studie van de geschiedenis van het Cappadocisch dan ook een zeker maatschappelijk belang, want deze laat zien dat het contact tussen Griekenland en Turkije, of in algemener zin het contact tussen de christelijke en de islamitische wereld, niet alleen maar gekenmerkt wordt door onderling wantrouwen

Foto: Dimitris Papazachariou



Taalkundige Mark Janse met een van de laatste sprekers van het Cappadocisch.



en afkeer. Als Grieken en Turken in Cappadocië niet intensief met elkaar samengeleefd hadden, was de ene taal nooit zo sterk door de an-

dere beïnvloed geweest. "Bovendien zijn er verhalen bekend over hoe de Cappadociërs die in de jaren twintig gedwongen werden

weg te trekken, aan hun Turkse burens vroegen om op hun spullen te passen. Ze hoopten ooit terug te komen."

## GESCHIEDENIS OP STRAAT KADOELLEN

Riemer Reinsma

**D**e naam *Kadoelen* komen we tegen in acht plaatsen in Nederland, verdeeld over vijf provincies. Zo heeft Sint Jansklooster (in Overijssel) een Kadoelen, en Amsterdam een Kadoelenpad en Kadoelenweg. De twee Amsterdamse straten liggen in een wijk die ook weer Kadoelen heet, en die ten noorden van het IJ ligt. De wijk is genoemd naar het voormalige buurtschap Kadoelen, dat bij de Waterlandse zeedijk lag. Rotterdam heeft een straatnaam *Kadoelermeer*, maar die telt hier niet serieus mee: de straat is volgens Johan Okkema's *De straatnamen van Rotterdam* (1992) vernoemd naar een polder bij Landsmeer.

Over de vraag wat kadoelen is – of zijn? – is men het niet altijd eens geweest. Zeker is wel dat de naam vroeger anders gespeld werd. In een Amsterdams document uit 1375 vinden we de spelling *Quadolen*, als naam van een heerlijkheid, zo deelt J.A. Wiersma mee in *De naam van onze straat: geschiedenis en verklaring van de*

*straatnamen in Amsterdam* (derde druk, 1987). Die oude spelling leeft nog steeds voort in het Friese dorp Oosterwolde, dat een Quadoelenweg heeft. Quadoele was daar de naam van een stuk grond, zo meldt de gemeente Ooststellingwerf in haar publicatie *Hoe komen wij aan onze straatnamen?* Tja, dat zal best, maar waarom heetten die heerlijkheid en dat stuk grond zo?

### Schimpnaam

De taalkundige G. Karsten deed in zijn boek *Noordhollandse plaatsnamen* (1951) een dappere gooi naar een verklaring. De Kadoelen zou een "kwade doolweg" zijn: "quade dolen". In het *Middelnederlandsch woordenboek* had hij ontdekt dat *dolinge* 'dwaalweg' kon betekenen, ook in letterlijke zin: een doolweg. *Kadoelen* zou dan een soort schimpnaam zijn, een minachtende naam, die vergelijkbaar was met bijvoorbeeld *Kwadendamme*, de naam van een plaatsje in Zeeland. Die betekent 'slechte dam, dam die veel onderhoud vraagt'. Voor de helft had Karsten gelijk: in *Kadoelen* zit inderdaad het woord

*kwaad*, in de betekenis 'slecht'.

Maar bij zijn conclusie over het woorddeel *dolen* ging hij volgens de huidige opvattingen in de fout. Taalhistoricus M. Schönfeld legde in zijn boek *Veldnamen in Nederland* (1949; ongewijzigde herdruk van de tweede uitgave uit 1950: 1980) een verband met het woord *doel*, met als oudste (en nu verdwenen) betekenis 'greppel, als grens tussen stuk-

ken land'. Het woord *doel* is etymologisch verwant met *dal*: in beide gevallen gaat het om een lager gelegen deel van het aardoppervlak. *Doel* heeft een paradoxale betekenisontwikkeling doorgemaakt, want ook de uit de greppel opgeworpen grond kon een 'doel' heten. Nog weer later duidde het ook een hoop opgeworpen aarde aan, en daaruit kwam weer de betekenis 'schietbaan' voort, die we ook nu nog kennen. Waarschijnlijk ging het bij de genoemde *Kadoelen* en *Quadoelen* om een stel 'kwade' grenssloten: sloten die niet goed onderhouden waren en daardoor verland waren. Schietbanen kunnen het niet geweest zijn: die zijn van veel later datum. De oudste Amsterdamse schietbanen zijn pas in de vijftiende eeuw aangelegd (de naam *Oude Doelenstraat* herinnert er nog aan).

### Meervoud

Is *Kadoelen* in oorsprong een enkel- of een meervoud? Het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* laat zien dat er naast *doel* – zoals wij dat nog kennen – vroeger een nevenvorm *doelen* heeft bestaan die óók als enkelvoud dienstdeed; het meervoud van die laatste vorm was *doelens*. Maar omdat het *Middelnederlandsch woordenboek* (dat een oudere periode van het Nederlands beschrijft) nog geen melding maakt van *doelen* en het meervoud *doelens*, moeten we dus aannemen dat de naam *Kadoelen* oorspronkelijk een meervoud was.

Het Amsterdamse buurtschap Kadoelen schijnt in vroeger eeuwen veel last te hebben gehad van dijkdoorbraken. Daaraan herinnert de naam *Kadoelerbreek*, een meer-tje bij de voormalige zeedijk langs het IJ. En misschien waren die Amsterdamse doelen dus wel 'kwaad' doordat het IJ zo vaak door zijn dijken brak.

Rechtsonder een stuk grond met de naam *Kadool*, gelegen in Amsterdam-Noord. De kaart dateert van 1616.

Waterlands Archief, Purmerend; kaartnr. KA00506

